

ТЕМПЕРАМЕНТ ЯК БІОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАНТА ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Нестерова І.А.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права і процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Україна, м. Ужгород.
e-mail: iryna.nesterova@uzhnu.edu.ua
ORCID 0000-0003-0481-2965*

Софілканич О.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Україна, м. Ужгород.
e-mail: oleksandr.sofilkanych@uzhnu.edu.ua
ORCID 0000-000*

Нестерова І. А., Софілканич О. В. Темперамент як біологічна детермінанта злочинної поведінки.

Стаття присвячена аналізу біологічних детермінант злочинної поведінки, а саме впливу темпераменту на девіантність особи. Біологічні чинники відіграють суттєву роль у формуванні девіантної (злочинної) поведінки. Вони визначають певний характер реакцій особи на впливи будь-якого характеру.

Визначено, що темперамент – це сукупність певних властивостей, які досить стійко характеризують динамічні особливості психіки індивіда. У кожному випадку це зафіксована у вигляді психологічного поняття форма прояву, притаманного конкретному індивіду способу життя. Активність, реактивність, сенситивність, пластичність, екстраверсія, темп реакцій, емоційність, значною мірою визначають, як людина живе, в який спосіб вона встановлює і реалізує свої стосунки зі світом.

Проаналізовано декілька теорій темпераменту та його співвідношення з девіантною поведінкою. З'ясовано, що біологічні теорії детермінації злочинної поведінки, ймовірно, з'явилися одними з перших. Більшість біологічних теорій виникало в межах кримінологічного дослідження суспільства.

Визначено, що в кримінологічних працях дослідження темпераменту як біологічної детермінанти девіантної поведінки почало з'являтися тільки у кінці ХХ-го сторіччя у працях американських вчених. Основне пояснення цього факту є те, що велика частина досліджень темпераменту була проведена психологами, які вивчають дітей у дуже ранньому віці – задовго до того, як вони виявляють справді злочинні форми поведінки. Проявляючись в динамічних особливостях психіки і поведінки людини, кожен тип темпераменту може мати свої переваги і недоліки.

Сучасні кримінологічні дослідження дозволяють прийти до висновку, що успадковується не якась конкретна форма девіантної поведінки (наприклад, злочинна), а саме індивідуально-психологічні властивості, що збільшують ймовірність формування девіантності, наприклад імпульсивність, агресивність, прагнення до домінування чи лідерства.

Зроблено висновок, що біологічні детермінанти девіантної поведінки діють тільки в сукупності з соціальними та утворюють причинно-наслідковий комплекс злочинності і слугують передумовою для подальшого розроблення заходів, спрямованих на запобігання злочинності у всіх її проявах.

Ключові слова: детермінанта, злочинність, девіантність, злочинна поведінка, темперамент, динамічні особливості, агресія

Nesterova I. Sofilkanych O. Temperament as a biological determinant of criminal behavior.

The article is devoted to the analysis of criminal behavior biological determinants, namely the influence of temperament on a person's deviance. Biological factors play a significant role in the formation of criminal behavior. They determine the specific nature of a person's reactions to any influences.

It is determined that temperament is a set of certain properties that quite stably characterize the dynamic features of the individual's psyche. In each case, it is fixed in the form of a psychological concept form of manifestation inherent in a particular individual lifestyle. Activity, reactivity, sensitivity, plasticity, extraversion, rate of reactions, emotionality, largely determine how a person lives, how he establishes and implements his relationship with the world.

Several theories of temperament and its relationship with criminal behavior are analyzed there. It has been found that biological theories of determining criminal behavior were probably one of the first from another ones. Most biological theories arose within the criminological study of society.

It is determined that in criminological reseaches, the study of temperament as a biological determinant of deviant behavior began to appear only in the late twentieth century in the works of American scientists. The main explanation for this fact is that much of the temperament research has been conducted by psychologists who study children at a very early age – long before they detect truly criminal behaviors. Manifested in the dynamic features of the human psyche and behavior, each type of temperament can have its advantages and disadvantages.

Modern criminological research allows us to conclude that it is not a specific form of deviant behavior (for example, criminal) that is inherited, but rather individual psychological traits that increase the likelihood of deviance, such as impulsiveness, aggression, domination, or leadership.

It is concluded that the biological determinants of criminal behavior act only in conjunction with the social ones and form a causal complex of crime and are a prerequisite for further development of measures to prevent crime in all its forms.

Key words: determinant, crime, deviance, criminal behavior, temperament, dynamic features, aggression

Постановка проблеми. В кримінологічній науці визнається, що проблема детермінації злочинності є ключовою серед інших досліджуваних кримінологами проблем, оскільки її належне вивчення виступає необхідною передумовою успішного запобігання злочинності.

Вважаємо, що детермінанти злочинності, які є психологічні та соціальні за своєю суттю, можна класифікувати на морально-психологічні (біологічні), соціально-економічні, правові та організаційно-управлінські. Вказані детермінанти в сукупності утворюють причинно-наслідковий комплекс злочинності і слугують передумовою для подальшого розроблення заходів, спрямованих на запобігання злочинності у всіх її проявах.

Сучасні дослідження біологічних детермінант поведінки людини активно здійснюються в кількох галузях: біології, медицині, психології, кримінології, фізіології, генетиці. В рамках кримінологічних досліджень неодноразово робилися цілеспрямовані спроби встановлення зв'язку між злочинною поведінкою і спадковими особливостями людини. Темперамент, як правило, співвідноситься з диспозиціями тісно пов'язаними з біологічними або фізіологічними детермінантами та відповідно, мало змінюється з розвитком [1, с.95].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми девіантної поведінки присвячені праці таких відомих вчених, як В.С. Афанасьєв, М.І. Боднева, Я.І. Гілінський, В.М.Кудрявцева та інші.

Темперамент як психологічне явище досліджували такі зарубіжні і українські вчені як В. М. Русалов, Д. Н. Узнадзе, І.В. Павлов, Я. Стреляу, Б. Теплов, В. Небилицин, В. Мерлін, Г.-Ю. Айзенк, Т. О. Блюміна, В. В. Мегедь, А. О. Овчаров, Б. Й. Цуканов, Е. Кречмер, І.П. Павлов, К. Юнг, С. Мерлін, Г. Айзенк та ін.

В кримінологічних працях дослідження темпераменту як біологічної детермінанти девіантної поведінки почало з'являтися тільки у кінці ХХ-го сторіччя у працях американських вчених (Agnew,

1992; Gottfredson & Hirschi, 1990; Moffitt, 1993) [2]. Основне пояснення цього факту є те, що велика частина досліджень темпераменту була проведена психологами, які вивчають дітей у дуже ранньому віці – задовго до того, як вони виявляють справді злочинні форми поведінки [3, с. 12].

Метою статті є дослідження впливу темпераменту на злочинну поведінку особи.

Виклад основного матеріалу. Психологічною ознакою злочинця є особливості його інтелектуальної і емоційно – вольової сфер, характеру, *темпераменту*, спрямованості, орієнтацій, типових реакцій у поведінці, мотивацій його правомірних і протиправних діянь та ін. [4, с. 17].

Як відомо, властивості нервової системи визначають темперамент людини – динамічну складову її психічного життя. Темперамент є однією з найбільш значущих властивостей особистості. Американські вчені Метт ДеЛісі, Майкл Г. Вон. визначають темперамент як стабільну, значною мірою вроджену тенденцію, з якою людина переживає навколишнє середовище та регулює свої реакції на навколишнє середовище, яка демонструє взаємодію людини та впливу навколишнього середовища на поведінку [3, с. 13].

Інтерес до даної проблеми виник більше двох з половиною тисяч років тому. Він був викликаний очевидністю існування індивідуальних відмінностей, які обумовлені особливостями біологічної та фізіологічної будови та розвитку організму, а також особливостями соціального розвитку, неповторністю соціальних зв'язків і контактів. До біологічно зумовлених структур особистості відносяться перш за все темперамент [5, с. 326]. Він визначає наявність багатьох психічних відмінностей між людьми, в тому числі по інтенсивності і стійкості емоцій, емоційної вразливості, темпу і енергійності дій, а також за цілою низкою інших динамічних характеристик [6, с. 164].

В історії психології відомо кілька теорій темпераменту. Найдавніша з них, якій вже понад XXV століть, – гуморальна (лат. humor – волога) теорія – пов'язує темперамент з особливостями внутрішнього середовища організму. Саме на підставі цієї теорії давньогрецький лікар Гіппократ (460-377 рр. до н. е.) виділив широковідомі типи темпераменту. Вважалося, що в організмі людини є чотири основних рідини: кров, слиз, жовта жовч і чорна жовч. На думку Гіппократа, відмінності в рідинах у різних людей пояснюють і відмінності в характерах, а переважання однієї з них визначає темперамент людини [7, с. 302]. Якщо переважає кров (лат. sanguis) – людина поводить себе як сангвінік, якщо слиз (гр. phlegma) – флегматик, якщо жовта жовч (гр. chole) – холерик, якщо чорна жовч (гр. melaniachole) – меланхолік.

В кінці XVIII ст. І. Кант представив у своїй «Антропології» формальний опис чотирьох типів темпераменту. Він вважав органічною основою типів темпераменту якісні особливості крові. І. Кант уперше дав психологічну характеристику типів темпераменту, запропонував класифікацію властивостей темпераменту і характеру людини. Сангвінічний і меланхолічний типи темпераменту Кант розглядає як темпераменти почуття, а холеричний і флегматичний – як темпераменти дії [8, с. 243].

Як вже зазначалось, біологічні теорії девіантної поведінки є об'єктом дослідження багатьох зарубіжних вчених [9, с.161]. Зв'язок між типами темпераменту та антропометричними показниками встановлено в дослідженнях В. Шелдона та Е. Кречмера.

За теорією В. Шелдона і Е. Кречмера людей можна розділити на три типи за їх психофізичною конституцією: мезоморфний (атлетичний) тип, екторморфний (худорлявий) і ендоморфний (тучний) тип. Мезоморфи більшою мірою схильні до домінування, активності, агресії та насильства. Екторморфи описуються, як боязкі, загальмовані і схильні до самотності та розумової діяльності. Ендоморфи відрізняються добродушністю, живим і веселим характером. Ці типи – корелюють з трьома типами темпераменту: вісцеротонія, соматотонія, церебротонія. Їх поєднання дає конкретний психо– тип. Наприклад, для соматотонії характерні такі риси, як потреба в задоволен– нях, енергійність, прагнення до панування і влади, схильність до ризику, агресивність, нечутливість. Навпаки, при церебротонії спостерігаються стриманість, чутливість, соціофобія, схильність до самотності [10, с. 252 – 261].

І. Павлов розкрив закономірності вищої нервової діяльності встановивши, що в основі темпераменту закладені ті ж причини, що й в основі індивідуальних особливостей умовно-рефлекторної діяльності людини – властивості нервової системи. Ці властивості являються спадковими та надзвичайно погано піддаються змінам [11, с. 463]. Так, у типології темпераментів І. Павлова основою типізації є властивості нервової системи людини: сила нервових процесів, їх урівноваженість, рухливість процесів збудження і гальмування. Виходячи з цих основних ознак, він в результаті своїх досліджень методом умовних рефлексів прийшов до визначення чотирьох основних типів нервової системи.

У класифікації І. Павлова холерикові відповідає сильний збудливий неврівноважений тип, а меланхолікові – слабкий. Сангвінік – сильний урівноважений рухливий тип, флегматик – сильний урівноважений інертний. Павлов зазначив характерні риси емоційності, властивої кожному з основних типів. На думку І. Павлова, сильний неврівноважений тип схильний до люті, слабкий – до страху, для сангвініка характерна перевага позитивних емоцій, а флегматик взагалі не виявляє бурхливих емоційних реакцій [7, с. 358].

Проявляючись в динамічних особливостях психіки і поведінки людини, кожен тип темпераменту може мати свої переваги і недоліки. Люди сангвінічного темпераменту володіють швидкою реакцією, легко пристосовуються до нестабільних умов життя, мають підвищену працездатність, особливо в початковий період роботи, зате до кінця знижують працездатність через швидку стомлюваність та спади інтересу. Особи, яким властивий темперамент меланхолійного типу, відрізняються повільним входженням в роботу, натомість більшою витримкою. Їх працездатність зазвичай вище в середині або до кінця роботи, а не на початку. В цілому ж продуктивність і якість роботи у сангвініків і меланхоліків приблизно однакові, а відмінності стосуються в основному тільки динаміки роботи в різні її періоди.

Холеричний темперамент дозволяє зосередити значні зусилля в короткий проміжок часу. Зате при тривалій роботі людині з таким темпераментом не завжди вистачає витримки. Флегматики, навпаки, не в змозі швидко зібратися і сконцентрувати зусилля, але натомість цього мають здатність довго і наполегливо працювати, домагаючись поставленої мети [12, с. 72].

Як вже зазначалось, темперамент є спадковим, відносно стабільним від народження протягом усього дитинства і особливо проявляється в дорослому віці (Bates, 1989; Goldsmith et al., 1987; Kagan, 1998; McCrae та ін., 2000; Thomas & Chess, 1977) [13].

Нью-Йоркське лонгітюдне дослідження дітей першого року життя дозволило зробити висновок, що в перші місяці життя провідну роль відіграють такі чинники, як пренатальні умови і особливості пологів. Генетично задана індивідуальність у сфері динамічних характеристик (тобто темпераменту) проявляється приблизно з дев'ятимісячного віку. Під час дослідження були виділені 9 компонентів, які характеризують динаміку поведінки дитини: активність, ритмічність фізіологічних реакцій; реакція наближення або видалення у відповідь на стимули; адаптивність до нової ситуації; інтенсивність емоційних реакцій; поріг реактивності; домінуючий настрій; відволікаємість; наполегливість і тривалість збереження уваги. Був виділений «синдром важкого темпераменту». Його ознаками є: низька ритмічність, перевага негативного настрою, слабка реакція, погана адаптивність і висока інтенсивність реакцій. Виявилось, що цей синдром стійкий в перші роки життя [15, с.242].

За даними близнюкового дослідження А.Торгерсена, з п'яти компонентів «синдрому важкого темпераменту» в 6 років три мають високу генетичну складову: слабка реакція, висока інтенсивність реакцій, низька ритмічність. У той же час погана адаптивність визначається переважно загальносімейним середовищем, а негативний настрій – індивідуальним середовищем (хоча вплив спадковості також констатується) [15, с.243].

В цілому сучасні знання дозволяють говорити про те, що успадковується не якась конкретна форма поведінки, що відхиляється (наприклад, злочинна), а певні індивідуально-типологічні властивості, що збільшують ймовірність формування девіантності, наприклад імпульсивність чи прагнення до лідерства.

Висновки. Таким чином, біологічні детермінанти відіграють суттєву роль у формуванні злочинної поведінки. Вони визначають певні особливості реакцій особи на будь-які впливи.

Темперамент – це сукупність певних властивостей, які досить стійко характеризують динамічні особливості психіки індивіда. У кожному випадку це зафіксована у вигляді психологічного поняття форма прояву, притаманного конкретному індивіду способу життя. Активність, реактивність, сенситивність, пластичність, екстраверсія, темп реакцій, емоційність, значною мірою визначають, як людина живе, в який спосіб вона встановлює і реалізує свої стосунки зі світом.

Доходимо до висновку, що біологічні детермінанти девіантної поведінки діють тільки в сукупності з соціальним та утворюють причинно-наслідковий комплекс злочинності і слугують передумовою для подальшого розроблення заходів, спрямованих на запобігання злочинності у всіх її проявах.

Список використаних джерел:

1. Ахвердова О. А. Дифференциальная психология / О. А. Ахвердова, Н. Н. Волоскова, Т. В. Белых. СПб.

: Речь, 2004. 168 с.

2. Agnew R. Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*. 1992. 30(1). pp.47-88. ; Gottfredson M. R., & Hirschi T. A general theory of crime. Stanford. CA: Stanford. 1990; Moffitt T. E. 'Life-course persistent' and 'adolescence-limited' antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*. 1993. pp. 100, 674–701.

3. Matt DeLisi , Michael G. Vaughn. Foundation for a temperament-based theory of antisocial behavior and criminal justice system involvement. *Journal of Criminal Justice*. 2014. № 42. pp. 10–25. URL: Foundation_for_a_temperament-based_theor20160208-14055-1bng8ad-with-cover-page-v2.pdf

4. Костицький М.В. Психологічні фактори впливу на особу злочинця. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2014. № 10. С.12 – 19.

5. М'ясоїд П. А. Загальна психологія. К. : Вища шк., 2004. 487 с.

6. Столяренко О. Б. Психологія особистості. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

7. Скрипченко О. В. Загальна психологія. К. : Либідь, 2005. 464 с.

8. Иллин Е. П. Дифференциальная психофизиология. СПб.: Питер, 2001.464 с.

9. Кікалішвілі М.В. Біологічні теорії девіантної поведінки. *Юридична наука*. 2016. № 3(57). С.161-168.

10. Психология индивидуальных различий: Тексты: под ред. Ю.Б. Гип- пернейтер, В.Я. Романова. М.: Изд-во МГУ, 1982.

11. Немов Р. С. Общие основы психологи. М.: ВЛАДОС, 2003. 688с.

12. Батаршев А.В. Темперамент и свойства высшей нервной деятельности. Сфера, М., 2002. 88 с.

13. Bates J. E. Concepts and measures of temperament. In G. A. Kohnstamm, J. E. Bates, & M. 1989; K. Rothbart (Eds.), *Temperament in childhood* (pp. 3–26). Oxford, England; Goldsmith H. H., Buss A. H., Plomin R., Rothbart M. K., Thomas A., Chess S., et al. ; McCrae R. R., Costa P. T., Jr., Ostendorf F., Angleitner A., Hrebickova M., Avia M.D., et al. Nature over nurture: Temperament, personality, and life span development. *Journal of Personality and Social Psychology* 2000. №78, 173–186.

14. Рогожинська Н.О. Значення біологічних теорій у формуванні девіантності. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Випуск 3. С. 339-351.

15. Психогенетика: Учебник/ И. В. Равич-Щербо, Т. М. Марютина, Е. Л. Григоренко. Под ред. И. В. Равич-Щербо. М.; Аспект Пресс, 2000. 447 с.